UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

• वर्ष : ९२ • मार्च २०२४ • पुरवणी विशेषांक ०८

इ.वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
।। श्री विश्वनाथो विजयते ।।
स्थापना : ९ जानेवारी १९२७

प्रकाशक : इतिहासाचार्य वि.का.राजवाडे संशोधन मंडळ,धुळे

२२. Evolution of Data : From Data Analysis To Artificial Intelligence

- 1. S. S. Patil, 2. G. D. Satpute -- १०७

२३. Post Colonialism In Judith Wright's poem Bora Ring

- Ms. Shubhangi Nivrutti Lavate -- १११

२४. Tribal Movementsreflected in Louise Erdrich's 'Tracks'

- Mr. Shinde Santosh Laxman -- ११३

२५. वंचितांच्या शैक्षणिक, [illegible] व समाज चळवळीचा आधार : कर्मवीर भाऊराव पाटील

- प्रा. डॉ. [illegible] -- ११७

२६. सार्वजनिक ग्रंथालय [illegible] : एक [illegible]

- सौ. [illegible] -- १२१

२७. कामगार चळवळीतील [illegible]

- डॉ. [illegible] -- १२५

२८. उत्तम कांबळे यांच्या [illegible]

- डॉ. [illegible] -- १३०

२९. वंचित समाजातील स्त्रियांचा [illegible] म्हणजे दलित, आदिवासी स्त्रियांची कविता

- डॉ. [illegible] -- १३२

३०. ग्रामीण स्त्रियांवरील अत्याचाराचे [illegible], कारणे व उपाय

- १) प्रा डॉ. दिलीप महादू कोने २) प्रा. स्वाती प्रभाकर मगदूम ------------------- १३६

३१. 'झोपडपट्टी' कादंबरीतील [illegible]

- प्रा. डॉ. [illegible] -- १४०

३२. मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासातील [illegible] जातभान

- प्रा. [illegible] -- १४४

३३. दिनेश काळे यांच्या [illegible]

- १) प्रा. स्वाती प्रभाकर मगदूम २) प्रा.डॉ.दिलीप महादू कोने -------------------- १४९

३४. शिक्षक भरती प्रक्रिया [illegible]

- १) प्रा. [illegible] २) प्रा.डॉ.दिलीप महादू कोने ----------------- १५३

ISSN No. 2394-5990

दिनेश काळे यांच्या कादंबरीतील स्त्री-प्रतिमा

१) प्रा. स्वाती प्रभाकर मगदूम
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग
डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, रामानंदनगर
(बुर्ली), ता. पलूस,जि. सांगली -४१६३०८
मोबा. नं. - ९६६५६०५८०३
Mail ID - swatimagadum14@gmail.com

२) प्रा.डॉ. दिलीप महादू कोने
सहलेखक

दिनेश काळे यांच्या पंधराही ही कादंबऱ्यातून विसाव्या शतकातीलबदलत्या जीवनशैलीचे आणि जागतिकीकरणाचे प्रडसाद दिसून येतात. कादंबरीकार दिनेश काळे यांच्या कादंबरीतील विचारांची साखळी सामाजिक नैतिकेकडे नेणारी आहे. हे एकंदरीतच त्यांच्या लेखन शैलीतून जाणवले. लेखकाच्या मनातील विचार शब्दातून प्रगल्भतेने समोर आलेले दिसून येतात. तसेच कल्पनाशक्तीचा वापरही असला तरी वास्तवाला स्पर्श करणारा वास्तववादी भावही दिसून येतो. कादंबरीत मध्यमवर्गीय समाजाचा खरा चेहरा आहे. कारण मध्यमवर्गीय समूह मोठ्या प्रमाणात अवतीभोवती असतो. त्यांच्या पंधराही कादंबऱ्यातील घटनांतून ते चित्र प्रकर्षाने जाणवते.त्यांच्या साहित्यात जाणवलेले वैश्विकतेकडे नेणारे विचार विश्वशांतीची वातावरणनिर्मिती करणार आहेत. जागतिकरणात मानसशास्त्रीय भूमिकेतून मांडलेला विचार लक्षवेधक ठरतो.

दिनेश काळे यांच्या लघु कादंबरी, कादंबरी ते बृहद कादंबरी हा लेखन प्रवास मानवी नात्याची गुंफण, चढ उतार आणि समस्यांची उकल करणारा असून निसर्गाने मानवी नात्यातील नातेसंबंधातील ओढ जिव्हाळा दर्शवणारा आहे. आयुष्याकडे सकारात्मकतेने बघण्याची ताकद आणि मनाला चैतन्य देणार आहे. मानवी समाज जागतिकीकरणात गतिशील झालेला आहे. वास्तव जीवनात स्त्रीविषयक सकारात्मक अंगाने लिहिताना दिसते. स्त्री-पुरुषाकडे समान भूमिकेतून बघणे. तसेच स्त्रीचा स्वाभिमान, अस्तित्व आणि तिचा मोकळा श्वास कसा घेता येईल त्या संदर्भात त्यांनी मांडलेले भूमिका व्यापक विचाराची जाणीव करून देणारी आहे.

स्त्री-पुरुष नात्यातील आणि विविध नातेसंबंधाची रेशींम विण नात्याला सुखद किनारा देणारी ठरते. ग्रामीण, शहरी, महानगरीय जीवन - जाणीवा दिनेश काळे यांच्या प्रत्येक कादंबऱ्यातून प्रगल्भतेने समोर येतो आणि विचारांची पारदर्शकता मनोवेधक ठरते. कादंबरीतील विचारविश्व आपल्या जीवनाशी ताळमेळ साधून जणू आपल्याशी संवाद साधू इच्छितो. ही जिवंतपणाची अनुभूती कादंबरीच्या सखोल वाचनातून मनाला स्पर्शून जाते. समाजाचे वास्तव कादंबरीतून प्रकटताना मानवी मनात मानवतेची रुजवणूक करणारी कादंबरीची प्रगल्भता कादंबरीतील वैविध्यपूर्ण विषयावर प्रकाशझोत टाकणारी आहे. दिनेश काळे यांच्या सर्व कादंबऱ्यांतील स्त्री-प्रतिमा मराठी साहित्यक्षेत्रात आपले स्वतंत्र अस्तित्व घेऊन येतात. त्यांच्या कादंबरीतील स्त्री-प्रतिमा, त्यांची वैविध्यपूर्ण मांडणी, भाषाशैलीतून आपल्यासमोर येतात. त्यांच्या कादंबरीची वाटचाल 'कृतान्त' (कौटुंबिक); 'निःशब्द शांतता' (मानवी नातेसंबंध), 'डिव्होर्स' (कौटुंबिक), 'अधांतरी' (कौटुंबिक), 'कर्तव्य'(सामाजिक), 'निराभास' (कौटुंबिक), 'प्रवाहपतित' (सामाजिक), 'समर्पित' (सामाजिक), 'आसक्ती' (सामाजिक), 'कायमचा घरजावई हवा' (कौटुंबिक), 'घरातल्या सावल्या' (कौटुंबिक), 'नियतीचा डाव' (सामाजिक), 'सटाऱ्या भपाऱ्या' (सामाजिक), 'एक सत्य' (मानवी नातेसंबंध) आणि 'ती दोघं' (कौटुंबिक) या स्वरूपाची असून, त्यांतील आशयघनता लक्षवेधक ठरते. त्यांच्या कादंबरीतील स्त्रिया उच्चशिक्षित, नोकरीत उच्च पदावर असून घर-संसार ते नोकरी दोन्ही क्षेत्रांत तिचे महत्त्वपूर्ण योगदान दिसून येते.

दिनेश काळे यांच्या कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा

दिनेश काळे यांच्या कादंबरीतील मुख्य स्त्री-प्रतिमांचा उल्लेख करताना त्या आपापली स्वभाववैशिष्ट्ये घेऊनच येतात. उदा. राधा, अर्पिता, नम्रता, मेघना, मालती, अनघा, प्रेरणा, सुहासिनी, मीनल, सरला, शालिनी, काजल, मानसी, अनिता...

पंधरा कादंबऱ्यांतील या स्त्री-प्रतिमा त्यांच्या क्षेत्रात स्वतःची प्रतिमा निर्माण करणाऱ्या आहेत. अर्थात त्यांच्या या ध्येयवाटेकडे वाटचाल करताना कुटुंबातील सर्व नाती, सासर-माहेरची जोड त्याचबरोबर त्यांच्या डोळ्यांत स्वप्नं पेरणारे आई-वडील, पुढच्या वाटचालीत साथ देणारा नवरा, सासू- सासरे यांचीही महत्त्वपूर्ण भूमिका त्यांच्या या प्रवासात आहे. जिथे त्या नोकरी करतात त्या ठिकाणी आपल्या कामातून चांगली अशी प्रतिमाही तयार करतात.

'कृतान्त' ते 'ती दोघं' या पंधराही कादंबऱ्यांतील स्त्रिया पाहता स्व-अस्तित्वासाठी असणारा कौटुंबिक संघर्ष, स्त्रीची अस्मिता, तिचा समाजाकडे, कुटुंबाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन दिसून येतो. नात्याकडे, पतीकडे, मुलांच्या भविष्याकडे बघण्याचा दृष्टिकोन, सोबतच नोकरी सांभाळून प्रत्येक गोष्टीतून संघर्ष आणि तडजोड करणारी स्त्री म्हणून ती समोर येते. यातून तिचा मानसिक संघर्ष, भावनिक संघर्ष आणि तिचा स्वाभिमानदेखील जाणवतो. दिनेशकाळे यांच्या कादंबरीतील मुख्य स्त्री-प्रतिमा ग्रामीण, शहरी आणि महानगरातील असल्याम तरी त्यात तिचे स्त्रीपण महत्त्वाचे ठरते.

दिनेश काळे यांचे कादंबरीविश्व हे २००० नंतरचे आहे. १९९३ नंतर जागतिकीकरण, आधुनिकीकरण आणि जाहिरातीच्या प्रभावाखाली व्यक्ती- जीवन झपाट्याने बदलत गेले. त्याचा प्रभाव संपूर्ण समाजव्यवस्थेवर झालेला आहे. हा प्रभाव महानगरातून निमशहराकडे आणि निमशहराकडून ग्रामीण भागाकडे होत गेला. तो कमी-जास्त प्रमाणात स्त्रीविश्वावरही झालेला आढळतो. २००० नंतरच्या कादंबरीतून स्व-अस्तित्वाचे भान, सोबतच अभिव्यक्ती- स्वातंत्र्याची जाणीव ही प्रामुख्याने जागतिकीकरणाच्या प्रभावानंतरच दिसून येते. कादंबरीतील मुख्य स्त्री व्यक्तिरेखेचे जीवन आणि जीवन जगताना उद्भवणाऱ्या प्रश्नांचे समाजशास्त्रीय-मानसशास्त्रीय विश्लेषण कादंबरीतून जाणवते.त्यांनी पंधराही कादंबऱ्यांतून स्त्री-प्रतिमा स्त्रियांच्या मानसिकतेला, स्वाभिमानाला धक्का न लागू देता सशक्तपणे उभ्या केल्या आहेत. त्यांना स्वाभिमानाने जगण्याची ताकद दिली; अर्थात ती तिच्यात आहेच. तिला शब्द, भाषा आणि संवादही दिलेत. त्यातूनच तिच्या अस्तित्वाला त्यांनी पैलूच पाडलेले आहेत. त्यांच्या कादंबरीतील स्त्री-प्रतिमा मनावर कायम कोरल्या जातात.

'कृतान्त'

दिनेशकाळे यांच्या 'कृतान्त' कादंबरीतील मुख्य स्त्री-प्रतिमा राधा आहे.राधाच्या बाळाचा होणारा मृत्यू तिच्या स्त्री-मनाला गहिवरून टाकतो. पुढे हीच राधा घरातील लोकांच्या आनंदासाठी स्वतःला सावरते. मानसिकता खचलेली, पण तरीही ती बाळाची सुखद चाहूल घराला देते. तिच्यातला आई होण्याचा तो आनंद, पण त्याहीपेक्षा ती घरातील आनंदाला परत घेऊन येते. राधा ही साधी- सरळ, ग्रामीण भागात राहणारी स्त्री-प्रतिमा आहे. 'कृतान्त' ही नऊ भागांत असलेली कादंबरी कथानकातील चैतन्यपणा जपते. पहिलं मूल दगावल्यामुळे दुसऱ्या बाळंतपणात राधाचं मन अस्थिर होतं. 'आपलं हे मूल जगेल का हो?' हा प्रश्न श्रीधरला अस्वस्थ करणारा होता. तिच्या मनातील विचार दूर करताना तो म्हणतो, 'मनातून काढून टाक आणि पुन्हा असा विचार करू नकोस. या वेळी आपलं मूल जगेल, नक्की जगेल.' राधाला हे ऐकून जरा बरे वाटते. तिला मुलगा होतो आणि तिची मातृत्वाची आस पूर्ण होते.राधा या पात्रातून स्त्रीची मातृत्वाविषयी असणारी ओढ चित्रित केली आहे. कादंबरीतील दुसरी मुख्य स्त्री-प्रतिमा अर्पिता. श्रीधर-राधाची सून, तर अजिंक्यची बायको या नात्याने समोर येते. अर्पिता उच्चशिक्षित, नोकरी करणारी सुंदर तरुणी गावातदेखील तेवढीच रमते. शहर आणि गाव यात अंतर न दर्शविणारी ही स्त्री-प्रतिमा लेखकाने साकार केली आहे. या व्यक्तिरेखा सहजतेने वावरणाऱ्या असून त्यातून त्यांची आयुष्याकडेबघण्याची दृष्टी तसेच मानसिकताही प्रकट होते.

'डिव्होर्स'

कादंबरीतील मुख्य स्त्री-प्रतिमा माधवी. स्त्रीवादाकडे नेणारी 'डिव्होर्स' ही कादंबरी आहे. माधवी ही मुख्य स्त्री व्यक्तिरेखा बी.कॉम. द्वितीय वर्षाला आणि तिचा वर्गमित्र अरुण. अरुणची विशेष ओळख म्हणजे तो नाटकाचा दिग्दर्शक आहे. त्यामुळे नाटकाची अधिक जबाबदारी ही त्याच्यावर असते. कादंबरीच्या अंतरंगात शिरताना तिचे शीर्षक कुठे तरी सतत टोचत राहते, म्हणजे पुढे होणाऱ्या घटनांची नांदीच! माधवी आणि अरुण कॉलेजचे वर्गमित्र आणि दोघेही नाटकवेडे. दोघेही उत्तम कलाकार आहेत. नाटक बसवताना, सराव करताता सोबत. माधवी आणि अरुण नाटकावर व एकमेकांवर जीवापाड प्रेम करणारी जोडी म्हणून कॉलेजमध्ये चर्चेत येते.अधिक चर्चेत येण्याआधीच दोघेही लग्न करतात. लग्नानंतर माधवी अरुणच्या सहवासात सुखी होते. माधवीच्या डोक्यातून नाटकाचे वेड काही गेले नव्हते. अरुणने नाट्यक्षेत्रात प्रवेश करावा, हा विचार परत तिच्या मनात आला होता. या कादंबरीत विनायकराव म्हणजे माधवीचे सासरे साठेबाईंच्या बोलण्याने अस्वस्थ होतात. ते काही प्रसंगातून दिसून येतो. तुमची सून खूप चांगला अभिनय करते, बरं का? पण तुम्हाला म्हणून सांगते - कारण तुम्ही आमच्या जवळचे आणि कितीही झालं तरी माधवी आपल्या

ISSN No. 2394-5990

अरुणची बायको, आणि अरुण मला माझ्या मुलासारखाच. तेव्हा आपल्या नवऱ्याला, सासू-सासऱ्यांना मालिका बघताना संकोच वाटू नये याचा माधवीनं किमान विचार तरी करायला हवा. मी काय म्हणते, ते तुमच्या लक्षात आलं असेलच? साठेबाईंचे ते वाक्य मनाला आरपार भेदून टाकणारे आहे. दिनेश काळे यांनी कादंबरीत आणलेली ही गौण व्यक्तिरेखा अगदी काही क्षणभर आलेली, पण विनायकराव यांच्या कुटुंबातील वादाला कारणीभूत ठरते.

'निराभास'

'निराभास' म्हणजे कल्पनेच्या पलीकडील कल्पनेतील वास्तव. कादंबरीकाराने अतिशय प्रभावी मांडणीतून ते साकार केले आहे. महानगरातील हे कथानक पुणे ते मुंबई या भागातील असून ही बृहद् कादंबरी आहे. दिवाकर आणि सुहासिनी मूळ पुण्याचे, मुंबईत आयकर खात्यात अधिकारी म्हणून नियुक्त होतात. या कादंबरीतील मुख्य पुरुष व्यक्तिरेखा दिवाकर, तर सुहासिनी मुख्य स्त्री व्यक्तिरेखा म्हणून सामोरी येते.

कादंबरीतून सुहासिनीचा आत्मविश्वास, कुटुंबव्यवस्थेवर असणारी तिची श्रद्धा, जीवनमूल्ये, आत्मभान, स्वाभिमान या गुणांची जाणीव लेखक करून देताना दिसतो.कादंबरीची सुरुवात दिवाकरच्या व्यक्तिरेखेपासून होते. पुण्यातून मुंबईत आल्यावर परत पुण्यात बदली व्हावी, हाही दिवाकरचा प्रयत्न सुरू होतो. शिक्षक व्हायचे ठरलेले असताना आयकर खात्यात मिळालेली नोकरी दिवाकरच्या आयुष्यात एक वेगळे वळण घेऊन येते. ऑफीसमध्ये काम करणाऱ्या सुहासिनीविषयी दिवाकरच्या मनात प्रेमभावना निर्माण होते. तोच भाव सुहासिनीच्या मनात असतो.पण सुहासिनीच्या वडिलांचा आग्रह तिला माधवशी लग्न करायला भाग पाडतो आणि सुहासिनी माधवच्या आयुष्यात जाते. दिवाकर आईच्या सांगण्यावरून नम्रताशी विवाह करतो. पुढे सुहासिनी माधवपासून विभक्त होते आणि दिवाकर नम्रतापासून. दोघेही मग त्यांच्या जीवनात अलिप्त असतात. माधवपासून वेगळी झालेली सुहासिनी आणि नम्रतापासून वेगळा झालेला दिवाकर एका क्षणाला परत एकत्र येतात आणि भूतकाळ विसरून नव्याने आयुष्य सुरू करतात. दिवाकर आणि सुहासिनीच्या आयुष्यातील सुखद चाहूल म्हणजे निराभास होय.या कादंबरीत जीवनाचे तत्त्वज्ञान आहे. सोबतच शोकात्म भावातून सुखात्म भावात आणायची कादंबरीकाराची सूक्ष्म दृष्टी आणि जीवनाकडे बघण्याचा सकारात्मक दृष्टिकोन दिसून येतो.

'समर्पित'

कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा प्रेरणा स्वतःच्या मनाला आवर घालून घरादाराची जबाबदारी सांभाळत नवऱ्यासोबत मानसिकदृष्ट्या उभी राहते.लग्नानंतर नाशिकहून महानगरीय विशाल अवकाशात राहायला येते. ही कादंबरी कौटुंबिक जीवनातील अनेक घटना, प्रसंगांवर भाष्य करते.प्रभाकर आपल्या कामात प्रचंड व्यग्र आहे. प्रभाकर सारखा त्याच्या कामात मग्न असल्यामुळे प्रेरणाच्या वाट्याला त्याचा सहवास कमी येतो. त्यामुळे तिचे मन त्रस्त आहे. साधं-सरळ जीवन जगणारी, महानगरात राहणारी एक संवेदनशील स्त्री दिनेशकाळे यांनी यात साकारली आहे. तिला फक्त प्रभाकरचावेळ हवाअसतो. त्याने सगळं सोडून घरी बसावं, या मानसिकतेची ती नाही. पण काही क्षण नवरा सोबत असावा, त्याच्या खांद्यावर डोकं ठेवून सारे जग विसरून जावे- ही तिची मानसिकता सर्वसामान्य किंवा कोणत्याही स्त्रीच्या मनात असते. पण प्रेरणाला आपल्या कामाचे स्वरूप माहीत आहे, त्यामुळे ती समजून घेईल किंवा तिला समजावून सांगता येईल. हा विचार त्याला तिच्या बाजूने सकारात्मक विचार करायला भाग पाडीत आहे.प्रभाकर निवडणुकीसाठी उभा राहतो. विश्वासराव आणि जीवनदास यांच्या तालमीत तो तयार झालेला असतो. निवडणुका पार पडतात आणि प्रभाकरला समाजकल्याण मंत्रिपद देण्यात येते. प्रेरणाला तेवढाच आनंद होतो. त्याच क्षणी ती भूतकाळात डोकावते. लग्नापासून आजपर्यंतचे सगळे क्षण तिच्या डोळ्यांसमोर येऊ लागतात. कुठलाच क्षण तिला सुखद आठवण देऊन जात नाही. एकदा तिच्या हाती प्रभाकरची डायरी पडते. ती डायरीची पाने उलट-सुलट करू लागते आणि तिची नजर एका पानावर स्थिरावते. तो प्रभाकरच्या मनातील विचार असावा, या विचारातून ती शब्दन् शब्द वाचू लागते आणि त्या काव्यात ती हरवून जाते.

'आसक्ती'

'आसक्ती' या कादंबरीतील महत्वाची स्त्री व्यक्तिरेखा म्हणजे सरला होय. आसक्ती हेच सर्व सुख-दुःखाचे मूळ सरलाच्या संसारात शिरते. सरलाच्या आयुष्यात शोकांतिका आणि तिचे पडणारे पडसाद तिला अस्वस्थ करतात. सुमितच्या मनातील विचार, वागणूक आणि त्याच्या मनातील समाजसेवेचे वेड किती खोलवर मूळ धरत आहे, हे ती रोजच वाचते. समाजातील अन्याय, अत्याचार, पिळवणूक, दारिद्र्य इत्यादी वास्तव प्रश्नांनी तो आतल्या आत प्रचंड अस्वस्थ होत जातो. पुढे एक खरा कार्यकर्ता म्हणून त्याची व्यक्तिरेखा समोर येते. कादंबरीकाराने

समाजव्यवस्थेविरुद्ध बोलण्याचे नव्हे, तर पूर्णतः तळमळीने काम करणाऱ्या कार्यकर्त्याचे बीज रुजविले आहे. सुरुवातीला ही कादंबरी कौटुंबिक, नातेसबंध दर्शविणारी वाटू लागते, पण पुढे मात्र सामाजिक विषयाचे बोट पक्के धरून ती येते.

'ती दोघं'

या कादंबरीतील रसिका स्वार्थासाठी नैतिकतेला विसरून वागणारी आहे. तर अनिता ही आपलं स्त्रीत्व व नात्यामधील पावित्र्य जपणारी आहे.महानगरीय मुंबईतील कॉर्पोरेट जगात वावरणारी तरुणी रसिका सुंदरतेतून आणि आपल्या मधाळ बोलण्यातून महेशला स्वतःमध्ये गुंतवून ठेवते. पण त्यामागे तिचा स्वार्थ दडलेला आहे, त्याची पुसटशी जाणीवदेखील महेशच्या मनाला होत नाही.

निष्कर्ष :

कादंबरीकार दिनेश काळे यांच्या पंधराही कादंबऱ्यांतील मुख्य स्त्री- प्रतिमा मनात कायम घर निर्माण करतात. या संवेदनशील मनाच्या आणि समाजभावना, नीतिमूल्ये, समाजमूल्ये व आदर्शमूल्यांची जोपासना करणाऱ्या कादंबरीकाराने सगळ्याच कादंबऱ्यांतील मुख्य स्त्री-प्रतिमेचे अंतरंग उलगडत नेले आहेत. त्यामुळे त्यांची जीवनविषयक आणि व्यक्तिमनाकडे सूक्ष्मपणे बघण्याची दृष्टी दिसून येते. 'कृतान्त' राधा या पात्रातून स्त्रीची मातृत्वाविषयी असणारी ओढ चित्रित केली आहे. मडिव्होर्सफ या कादंबरीत स्वतःच्या अस्मितेचा विचार करणारी निर्भीड स्त्री व्यक्तिरेखा म्हणजे माधवी. आपल्यापुरतेच सीमित जग बघणारी आणि आपल्या कलेसाठी खुद्द स्वतःचा संसार मोडला तरी चालेल, इतक्या वेगळ्या स्वभावाची स्त्री प्रतिमा चित्रित होते. आपले स्वातंत्र्य-मग ते निर्णयाचे असो की जगण्याचे- तिचे निर्णय तीच घेते. कलेसाठी कुठलेच नाते तोडण्यात तिला काहीही वाटत नाही. स्त्रीवादी मूल्यांना माधवीच्या रूपाने साकारले आहे. बदलत्या काळाची पावले, बदलते स्त्रीजीवन आणि महानगरीय जाणिवा घेऊनच ही कादंबरी येते. 'निराभास' मधील कादंबरीतून सुहासिनीचा आत्मविश्वास, कुटुंबव्यवस्थेवर असणारी तिची श्रद्धा, जीवनमूल्ये, आत्मभान, स्वाभिमान जागृत असणारे पात्र चित्रित केले आहे. तर याच कादंबरीतील दुसरी स्त्री व्यक्तीरेखा नम्रता दिवाकरच्या आयुष्यात बायको म्हणून येते. नम्रता ही स्त्रीप्रतिमा जीवनमूल्ये, संस्कार आणि समाजव्यवस्थेला नेस्तनाबूत करणारी आहे. सूक्ष्म निरीक्षणातून तिच्यातील याविकृतीचे चित्रण लेखकाने संवादातून स्पष्ट केले आहे.फसमर्पितफ या कादंबरीतील प्रेरणा नवऱ्याने आपणाला वेळ द्यावा. मुलाकडे लक्ष द्यावे या अपेक्षेने स्वताच्या मनाला आवर घालून घरदार सांभाळणारी नवऱ्यासोबत मानसिक दृष्ट्या उभी राहणारी स्त्री प्रतिमा चित्रित केली आहे. मआसक्तीफ या कादंबरीतीलमहत्वाचीस्त्री व्यक्तिरेखा म्हणजे सरला होय. आसक्ती हेच सर्व सुख-दुःखाचे मूळ सरलाच्या संसारात शिरते. सरलाच्या आयुष्यात शोकांतिका आणि तिचे पडणारे पडसाद तिला अस्वस्थ करतात. 'घरातल्या सावल्या' यातील स्त्री प्रतिमा शालिनी ही बायको आणि घरातली मोठी सून, तर 'एक सत्य'तील काजल सूरजच्या आयुष्यात प्रेयसी म्हणून, तर 'ती दोघे'तील रसिका ही महेशच्या आयुष्यात मैत्रीण बनून येते. व्यवसाय आणि मैत्रीचा हात स्वतःहून पुढे करणारी रसिका ही तरुणी महेशच्या मनावर सौंदर्याची भुरळ घालते. हे सारे घटना-प्रसंगातून कादंबरीकाराने पुढे आणले आहे. स्त्री प्रतिमांची मानसिकता व त्यातून घडणारे वर्तन, त्याचा निरागस - भाबड्या कुटुंबावर होणारा आघात किती तरी खोलवर, सैरभैर करणारा आणि शून्यावस्थेत घेऊन जाणारा ठरतो याचे वास्तव दर्शन कादंबरीतून मांडताना दिनेश काळे यांनी ते समर्थपणे रेखाटले आहे. घराचा उंबरठा ओलांडून 'मातृछाया' बंगल्यात आलेली सून शालिनी ही तिची ओळख होती. पण परकाया मनात शिरून ती घरातच लहान जावेवर चोरीचा आळ आणते. रावसाहेबांच्या कुटुंबातील ही सून घराला उध्वस्ततेकडे घेऊन जाते. शेवट मात्र शोकात्मिकतेकडे घेऊन जातो. पण शालिनी ही स्त्री प्रतिमा नम्रता, काजल आणि रसिकापेक्षा थोडी वेगळी आहे. तरीही या चारही स्त्री प्रतिमा सामाजिक दृष्ट्या घातकच ठरतात. स्त्री प्रतिमांचीभाषा आणि संवादातून त्यांचा स्वभाव आणखीच गडद होतो.स्त्री प्रतिमाचा आणखी एक चेहरा 'एक सत्य'या कादंबरीतून दिनेश काळे यांनी पुढे आणला आहे, तो म्हणजे काजलच्या रूपाने. स्वार्थी वृत्तीने ती सूरजला आपल्या आयुष्यातून बाजूला करते. तर, 'ती दोघं'मधील रसिका वेळ आल्यावर रंग बदलते. दिनेश काळे यांनी आपल्या सर्व कादंबरीतून स्त्री प्रतिमातील वेगळेपणा दर्शविते.

संदर्भ ग्रंथ :

१. देशमुख प्रियदर्शनी ; 'दिनेश काळे यांचे कादंबरीविश्व : एक आकलन' वरदा प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती २०२२.

■■■